

Josep PERARNAU I ESPELT

UNA HIPÒTESI RELATIVA A BERNAT DE BARRIAC

Bernat de Barriac, fins fa poc completament desconegut, comparegué com a personatge interessant en la història cultural de Catalunya perquè en la seva persona es concentrà l'intent del bisbe Ponç de Gualba de donar estructura a un «Studium Barchinone». ¹ Personalment, però, seguia essent un complet desconegut, fins que en el volum anterior d'aquest anuari Michael McVaugh li donà fesomia professional de metge recercat per comuns, capítols catedrals, vescomtes, bisbes i reis. ² És possible que amb les pàgines següents dibuixem un nou tret de la seva fesomia, car no manquen raons per a suposar que és ell el «maestre Bernat, metge del senyor Rey de Malorques» esmentat en el colofó de la còpia manuscrita de la traducció catalana de la *Cirurgia* de Teodorico di Lucca, conservada a la Biblioteca de la Universitat de Graz.

I com que desconec que el volum esmentat hagi estat descrit a Catalunya, començaré oferint-ne una anàlisi. ³

Descripció del ms. de Graz, Universitätsbibliothek, 342

És un volum que té externament una superfície de 300 x 205 mm; l'enquadrernació, recentment restaurada, és de pell, en gran part primitiva, damunt fusta. La cara interior de la coberta és tapada amb un full de pergami en el qual hi ha vint línies raspades i il·legibles. Tant al lloc com a l'angle superior esquerre hi ha etiqueta moderna amb la signatura; el tall longitudinal del volum és tancat amb sivelles metàl·liques refetes salvant llur part antiga.

El cos del volum, constituït inicialment per 284 folis, ho és ara per 281 folis de pergami de 280 x 200 mm de superfície. Vint-i-vuit plecs, vint-i-

---

1. Josep PERARNAU, *L'«Ordinacio Studii Barchinone et rectoris ejusdem» del bisbe Ponç de Gualba (8 novembre 1309)*, dins «Revista Catalana de Teologia», 2 (1977), 151-188; el document episcopal ocupa les pàgines 185-187.

2. Michael McVAUGH, *Bernat de Berriacho (fl. 1301-43) and the Ordinacio of bisbop Ponç de Gualba*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 240-254.

3. La metodologia de la descripció és l'explicada en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Studia, Textus, Subsidia III), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 10-16.

quatre dels quals són formats per cinc fulls doblats ($5 \times 2 = 10$ folis); són irregulars el plec primer (ff. I-XI = 5/6), per manca de la primera meitat del full més extern, el que seria el foli primer del volum; el plec desè (ff. XCII-CIII = 5/7) inicialment era regular però li fou afegit un full doblat en la segona meitat del plec, entre els primitius folis terç i quart de la segona meitat; l'afegit full doblat correspon als actuals folis 100-101; el plec tretzè (ff. CXXV-CXXXIII = 4/5) és mancat de la primera meitat del full més extern; era el f. CXXIV, fou tallat amb tisores, raó per la qual el dit foli ara manca; hi havia, d'acord amb les rúbriques del terç llibre en el f. XC^d, *De deslogament de la juntura de la mà. De deslogament dels ditz de la mà e dels peus*; i el plec final, el vint-i-vuitè (ff. CCLXXIII-CCLXXXII = 5/4), en el qual manca la segona meitat del full més extern, que seria el darrer foli del volum. Tots els plecs tenen relligat normal al centre (fora del desè, del qual ja hem parlat), numeració dels folis amb xifres romanes i, tret del darrer, reclam.

F. I^r. *En nom de Déu [al man in ras tot poderós ací] comensa lo primer libre de Tederich compilat per frare Tederich de l'orde del[s] preycadors.* [Comensa lo pròleg]. A. Ff. I-III^c [Pròleg]. *Inc.*: Al honrat pare e amich molt car e noble baró Nandreu, per la gràcia de Déu bisbe de València, ffrare Tederic... *Exp.*: ...mas sutz vna generalitat entenem a tractar.⁴ B. Ff. III^c-LVI^a. a. Ff. III^c-IV^d. *De les rúbriques del primer libre de teodoricho.* *Inc.*: *DE* l'ordonament de les nafres... *Exp.*:... de la dieta e del regiment dels nafrats. b. Ff. IV^d-LVI^a. *Inc.*: *De l'ordonament de les nafres e del departiment d'aqueles.* Les raons generals de la saluació (*al man corr in solució?*) A f. V^a,

4. A tall de mostra textual, oferiré ací la introducció d'aquest pròleg: «Al honrat pare e amich molt car e noble baró N'Andreu, per la gràcia de Déu bisbe de València, ffrare Tederich d'aquela mateixa paciència de la esgléya dels barons ministre no digne, la us bia dessiyada a uós lonc temps tramet[r]a. O pare molt car, nós estans ensemblament sa entès (*sic!* entràs?) en cort de Roma, en aquel temps que jo era de vosire capelà e peneten-[f. Ib]-ciayre del senyor papa, vós me pregàs molt desiyadament que yo a uós algunes cozes de la art de medicina o de sirorgia, so és a saber, amagades e no esplanades e dels antichs dites no acabadament, sobre assò feent un libre segons lo metgament del senyor maestre Ugo de Lucha, baró en la dauant dita sciència molt saui, declaradament escrivís et breument esplanàs. Jo, emperò, volent em partida e si no en tor, satisfes als dessigs uostres, adoncs lo libre companyó, lo qual en aquel temps axí com bé conegés no acabat e no corregit per assò con no pogés aturar ab uós en Espanya, portàs e enaprés per moltz misatges de-[f. Ic]-manàs per espeses lletres que a uós aquel matex libre trametés esmanat, complits los defalimens d'aquel, la qual cosa molt é trigat a fer. E mas ara, com me acost a veylea, é apelada la ajuda de Déu, qui és maestre sobirà de la art de sirurgia, d'aquela tots los secretz posada tota enuega, vos ó manifest obertament. Donques, pare molt car, reeb aquesta

línia penúltima «solujció») de continuïtat o de les nafres són dues... *Exp.*: ...en lo .iiij. dia morrà per amargosa mort. *Assí fenex lo primer libre de Tederich de nafres en general.* C. Ff. LVI^a-XC^c. a. F. LVI^a-^d. *Assí comensen les rúbriques del segon libre.* *Inc.*: DE nafra simpla de cap feta en carn tan solament meyns de perdiment de substància... *Exp.*: ...De la nafra dels budeyls. b. Ff. LVI^d-XC^a. *Inc.*: *Assí comensa lo segon libre de Tederich primerament tractan de nafra de cap simpla, meyns de perdiment de substància.* Comensa lo segon libre de Tederich. EN diversa manera esdevé nafra en lo cap... *Exp.*: ...de trencadura de ossos generalment menys de nafra-[[f. XCb]-ment de carn. *Ffinat és lo segon libre de Tederich.* D. Ff. XC^b-CXXVII^b. a. Ff. XC^b-XCI^a. *Comensaren les rúbriques del .iiij. libre.* *Inc.*: DE trencadura de ossos en general menys de nafra... *Exp.*: ...De deslogament del peu. b. Ff. XCI^a-CXXVII^b. *Comensa lo .iiij. libre de thaderich e primerament de trencadura d'ossos en general menys de nafra.* *Inc.*: A vegades los ossos són trencats e a uegades són deslogats... *Exp.*: ...que-l libre sia breu per tal que no sia masa enugós. *Ffinat és lo ters libre de Tederich.* E. Ff. CXXVII^b-CLI^d. a. Ff. CCXXVII^b-^c. *E comensen les rúbriques del quart libre de Tederich.* [F. CXXVII^c] *Inc.*: DE fístola en general... *Exp.*: ...De crans-trens. b. Ff. CCXXVII^c-CCLI^a. *Comensa lo quart libre de Tederich de fístola en general.* *Inc.*: Fístola és plaga pregona e estreta ab nodositat e ab dura de carn... *Exp.*: ...atresi la obre hom en vna malautia qui à nom inpetigo. *Assí fina lo .iiij. libre de Tederich.* F. Ff. CLI^d-CXCIX^c. a. Ff. CLI^d-CLII^b. *E comensen les rúbriques del .Vè libre.* *Inc.*: DE apostema segons totes les sues senblances... *Exp.*: ...De trencadura de sifach en lo ongonal. b. Ff. CLII^c-CXCIX^c. *Comensa lo Vè libre de Tederich. Primerament de apostema*

---

obra pocha per volum e molt gran per forces. Mas cor yo é estat poc de temps ab lo dauant dit maestre Ugo, no pugí veure ne retenir complidament les molt bones, venturoses e esprovades cures sues, e per amor d'aysò yo auré cura d'acabar aquesta [f. Ic] part del meu libre no acabat, de mon propi prouament e dels antichs e maiorment de Galienus, lo qual no avem sabut que en neguna cosa s desaccordàs ab lo damunt noble maestre Ugo. E per tal que aquest libre aia pus leuger enteniment, quina cosa és sirorgia...».

Acabem de transcriure la referència a Galè, raó per la qual ens podem preguntar si la composició de l'obra italiana i la traducció catalana s'han de col·locar en el marc de la reintroducció de Galè en l'Occident medieval, a la qual Lluís GARCIA BALLESTER s'ha referit en l'article *Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): el Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno*, dins «Dynamis», 2 (1982), 97-158; i en la qual ha insistit en *Las influencias de la medicina islámica en la obra médica de Arnau de Vilanova*, dins *El debat intercultural als segles XIII i XIV*. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana. Girona, 25-27 d'abril de 1988. Edició a cura de Marcel SALLERAS (= Estudi General 9), Girona 1989, 79-94.

e de totes ses semblances. Inc.: Apostema és inflamment o levament del membre fora natura... Exp.: ...en neguna manera no la escriuré en aquest meu libre. Assí fenex lo .Vè libre de Tederich. G. Ff. CXCIX^c-CCLXI^c. a. Ff. CXCIX^c-CC^a. E comensen les rúbriques del .VIè libre. Inc.: DE cauterizament de trencadura, lo qual és fet ab foch o ab medicina cremant... Exp.: ...e del pelament de les seyes en los lebrosos. b. Ff. CC^a-CCLXI^c. Comensa lo .VIè libre de tederich e primerament de cauterizament e de cremadura, lo qual és fet ab medicina cremant. Inc.: Sirurgia ab cauteri e cremament és en .ij. maneres... Exp.: ...E encara subfumigament de caldes erbes fa aquella matexa cozsa. Ffinat és lo .VI^a. libre de taderich. H. Ff. CCLXI^c-CCLXXI^d. a. F. CCLXI^{c-d}. E comensen les rúbriques del .VIIè libre de taderich. Inc.: DE dolor de cap... Exp.: ...De nafra perilloza. b. Ff. CCLXI^c-CCLXXXI^d. Comensa lo .VIIè libre de taderich. Primerament de dolor de cap. Inc.: Primer digam de dolor de cap e digam axí con diu lo senyor Vgo... Exp.: ...ab les mans untades ab oli e forman macdalions e seruaó. Assí fina lo libre de sirorgia, qui és dit taderich, en lo qual són compostz .vij. libres.

Lo primer és de nafres en general.

Lo segon, de nafra de cap.

Lo .iiij., de trencadura de ossos.

Lo .iiij., de fistoles.

Lo .vè., d[e apostermes *al man*].

Lo .vjè., de [scrofules *al man*].

Lo .vijè., de confegiment de medicines

Aquest libre fo fenit en Maylorcha en l'any de M.CCC.X., esmanat per maestre Bernat, metge del senyor Rey de Malorques.

F. CCLXXXII^a: Explicit liber taderici .iiijjo. nonas januarij, anno domini M^o. CCC^o. X^o.

La caixa d'escriptura és de 180 x 130 mm, amb dos corondells i 17 mm de separació. El marc i les vint-i-set línies de cada corondell són marcades. El tipus de lletra és gòtica, formada, librària, vertical, de traç gruixut i en general de quatre mm d'alçària. Hi ha notes de correcció textual i d'altres de més o menys llargues, de mans contemporànies; també n'hi ha en rúbrica als marges, indicant el tema tractat en el text corresponent: *De nafra de pitz feta denant e detrás*, al f. LXXXI^d; *De la trencadura de la fórcula de pitz*, f. CVIII^d; *De trencadura de la espatla*, f. CX^b; *De tayladura e de trencadura qui esdevé per cascament*, f. CX^a; *De trencament de costeles*, f. CXI^a; *De atrizament e de trencadura dels espòndils del còyl*, f. CXII^a; i «Ave» en l'angle inferior esquerre del f. CCVI^f. En els ff. XLIII^b, CLIII^a, CLXVI^c, CXCI^f, CCI^f i CCVII^b hi ha la paraula «Nota» sola. Algunes línies semblen repassades de mà posterior, p. e., ja en el f. I^f, amb el resultat que

certes grafies resulten dubtoses, quant a l'autenticitat. La caplletra inicial, una A de 42 x 50 mm, conté l'escena d'un copista en plena feina. Característica d'aquest volum és que les rúbriques del primer llibre (ff. IV^d-LV^v) són pautaades per al rubricador, al marge, en hebreu i que hi ha un text hebreu de vuit línies ocupant tot el marge inferior del f. XXV^v. El darrer foli conté receptes, escrites per mà contemporània; la segona diu: «Axí matex se fa oli de murta e de camo milla e de sahuc e de violes e de lor e de mandragra e totz olis, so és de les flors e dels fruyts», f. CCLXXXII^a.

Localitzat i datat: Mallorca, 2 de gener del 1310 [1311].

Mestre Bernat

És arribada l'hora de preguntar-nos si el mestre Bernat, metge del rei de Mallorca, que esmenà el llibre, el treball del qual és fet constar en la rúbrica final de la *Cirurgia*, és Bernat de Barriac.

D'una banda, tenim la identitat de denominació entre el «magister Bernardus», esmentat d'aquesta manera vuit vegades en el document de Castelló d'Empúries del 29 de novembre del 1307,⁵ i el nostre «maestre Bernat», esmentat a Mallorca el 2 de gener del 1311. El primer era Bernat de Barriac.

Hi ha encara una altra coincidència: a darrers de novembre del 1307 el «magister Bernardus» de Castelló d'Empúries considerava previsible «quod dominus rex Maioricarum vellet ipsum habere in medicum pro se et domo sua et facere ipsum medicum suum vel domus sue»;⁶ en començar el 1311 el nostre «maestre Bernat» ja era «metge del senyor rey de Maylorques»; i sabem que en acabar l'agost del 1313 Bernat de Barriac era certament metge del rei de Mallorca.

I encara que aquests indicis inclinen a la identificació del mestre Bernat, metge del rei de Mallorca, del 1311 amb Bernat de Barriac, no permeten de fer una afirmació apodíctica en aquest sentit. Però deixen la porta oberta, esperant que algun document nou permeti de passar de la versemblança a la certesa.

5. Després de la denominació inicial completa, «magister Bernardus de Berriacho», l'abreujada de «magister Bernardus» es troba vuit altres vegades en el document de Castelló d'Empúries del 29 de novembre de 1307, pel qual els cònsols i prohoms de la vila conductaven el dit metge; el document ha estat publicat per Michael McVAUGH, *Bernat de Berriacho...* (citat en la nota 2), 250-252.

6. *Ibid.*, 252.

En efecte, si ens fixem en les dades conegudes fins ara entorn del personatge, després de la seva primera compareixença en document del 1301,⁷ trobem el següent: el 1303 consta que és del bisbat d'Elna;⁸ el 1306 que és mestre, en arts, tal com veurem de seguida, car encara no ho era en medicina, i metge del capítol de la seu de Vic;⁹ a darrers de novembre del 1307 ha deixat Vic i espera esdevenir mestre en medicina després de tres semestres d'hivern a Montpeller, com també espera un benefici d'almenys cinquanta lliures malgoreses i esdevenir metge del rei de Mallorca;¹⁰ segueix establint contractes de conducta a Castelló d'Empúries fins al juny del 1308;¹¹ a partir d'aquesta data (ha obtingut el benifet?) desapareix de Castelló i al cap de tres semestres justos, a darrers de novembre del 1309, ja és qualificat de mestre en medicina i convenç el bisbe de Barcelona, Ponç de Gualba, a establir un «*Studium Barchinonae*» i a nomenar-le'n rector;¹² això no obstant, no sembla haver deixat a Barcelona cap altre rastre que el de reconèixer, per procurador, el 23 de juny del 1312, un deute en moneda tornesa, segurament ròssec del temps d'estudiant o del primer temps de professional;¹³ encara no hauria passat un any i ja era qualificat de «*fisici illustrissimi regis Maioricarum*».¹⁴

Hi podria haver una objecció: el document del 23 de juny del 1312 el qualifica de «metge / phisici», però no de «metge del rei de Mallorca» i, per tant, no ho era. Penso que aquesta observació no és apodíctica, per dues raons: el document no permet conclusions clares, perquè no descriu el rebut del deute presentat per l'acredor; vull dir, amb això, que, en no transcriure el rebut ni datar el deute, l'única base d'argumentació negativa seria el fet de trobar sola la paraula «phisici», la qual no sabem si es refereix al moment de contreure el deute o al moment d'estendre el document i

7. *Ibid.*, 241, nota 3.

8. *Ibid.*

9. *Ibid.*, nota 6: el deute pujava a tres-cents sous, era a favor de «magistro Bernardo de Barriacho, sedis Vicensis fisicho» i era «ratione cure, quam fecistis de persona nobilis Raimundi Fulconis, vicecomitis Cardone, in infirmitate sua...».

10. Vegeu la part final del document citat en la nota 5, 252.

11. Les conductes pactades amb caps de casa de Castelló d'Empúries des del 29 de novembre del 1307 al 27 de maig del 1308 consten dins Mc VAUGH, *Bernat...* (citat en la nota 2), 252-254.

12. Tots aquests extrems consten en l'*Ordinacio Studii Barchinone et rectoris eiusdem* del 8 de novembre del 1309, publicada per mi en l'article citat en la nota 1, 185-187.

13. *Ibid.*, 153, nota 5.

14. Cf. McVAUGH, *Bernat...* (citat en la nota 2), 243, nota 12: ací es tracta del rebut de cent sous corresponents a atencions mèdiques al bisbe de Vic, Berenguer [de Guàrdia].

per tant no podem saber si es refereix al temps d'estudiant o al de professional de la medicina; en qualsevol cas, el document inicial de reconeixement de deute podia ésser fet en temps anterior al d'ésser metge del rei de Mallorca i, per tant, no dir-ne res ni ell ni un altre document depenent d'aquell, encara que aquest segon fos posterior a l'ésser metge reial; la segona raó és que els notaris episcopals de Barcelona, tot i saber la qualificació exacta de mestre Bernat de Barriac, ben conegut d'ells, no cregueren que calgués implicar el rei en un deute del seu metge, contret en temps anterior a ésser-ho.

Per això, crec que el «maestre Bernat, metge del rey de Malorques» del volum de Graz, pot o podria ésser mestre Bernat de Barriac, però que cal esperar confirmació documental per a afirmar-ho amb certesa.

Fins i tot pregunto: la poca vigència demostrada per la manca absoluta de documentació relativa al rectorat de Bernat de Barriac damunt el «Studium Barchinonae» ¿no serà causada pel fet que ell fou cridat a fer de metge del rei de Mallorca¹⁵ al cap de poc de promulgat el projecte i nomenament barcelonins? La pregunta és posada i resta oberta, esperant la resposta d'alguna troballa documental.

Barcelona, 5 de juny del 1991

---

15. Una darrera observació, basada en el redactat del text del contracte amb els còsols i prohoms de Castelló d'Empúries en allò que afecta els drets que Bernat de Barriac es salvaguardava, ens condueix a distingir entre la possibilitat d'«habere in medicum pro se et domo sua» i la de «facere ipsum medicum suum vel domus sue», entre «tenir-lo per metge seu o de casa seva» sense ésser-ho, és a dir, sense nomenament oficial, i «fer-lo metge seu o de casa seva», és a dir, nomenar-lo tal. Cal no descartar la possibilitat que poc després de darrers de novembre del 1309, Bernat de Barriac fos cridat a atendre el rei de Mallorca o algú de la seva família i que només un quant temps després arribés el nomenament; mentrestant, amb no excessiva exageració, hom podia ésser qualificat de «metge del rei de Mallorca», tal com fa el manuscrit de Graz. Però només els possibles documents encara desconeguts poden aclarir definitivament el dubte.

D'altra banda, la vàlua de «mestre Bernat» era reconeguda pels metges sarraïns, tal com hom pot veure en la notícia bibliogràfica 6621 d'aquest volum, 565-566.